

Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz.

Közli: dr. JANCSÓ ELEMÉR.

Döbrentei Gábor itt közölt 38 kiadatlan levelét a Magyar Tudományos Akadémia kéziratára őrző Magyar Írók Levelezése 4 sz. alatt. A legelső levél 1815 aug. 14-én, a legutolsó 1835 okt. 3-án írodott. E levelekből elénk tárul egész mélységében a két nagy író és lelkes műveltség-szervező két évtizedes barátsága, írói fejlődésük, problémáik, vajudásaik és végül elhidegülésük. Bölöni Farkas Sándor első felfedezője az akkor Erdélyben élő és az „Erdélyi Múzeum”-ot szerkesztő Döbrentei Gábor volt. Ő ismertette meg az akkor még ismeretlen és kezdő író Erdély és Magyarország nagy íróival, közöttük Kazinczy-cal, aki Farkas Sándorban „Magyar Schiller”-t látott. Döbrentei nemcsak összeköttetést szerzett barátja számára, hanem írói terveiben mellette állva, segítette, csüggedései között bátorította és nem egyszer anyagilag is támogatta őt. A két jó barát legbizalmasabb terveikről értesítik egymást, lelkük legrejtettebb érzéseit is feltárták egymás előtt. Sajnos a több mint két évtizedes barátság szakítással végződött 1838-ban. Baráti kapcsolatuk utolsó három évéről csak legutolsó egymáshoz írott levelük maradt fent. Azonban Döbrentei másokhoz írott levelei és Farkas Sándor naplója némileg bevilágít e váratlan szakítás lelki okaiba. Döbrentei 1838. május 10-én visszakérte Farkas Sándortól hozzáírt leveleit és ugyanakkor visszaadta Farkas leveleit is. Farkas Sándor 1838. május 24-én válaszolt Döbrenteinek és e két levéllel véget ért „26 évi” barátságuk. A két egymással és a világgal meghasonlott író-barát ezentúl magánosan és egyedül hordozták a megnemértett lelkek végzetét.

Döbrentei Gábor 38 kiadatlan levele úgy Döbrentei, mint Farkas Sándor életére és az akkori irodalmi viszonyokra sok értékes adatot tartalmaz. Közlésük mellett szükségesnek tar-

tottam Döbrentei és Farkas utolsó levélváltását is közölni, bár az a Keresztény Magvető 1870-es évfolyamában, Jakab Elek Bölöni Farkas Sándorról írt nagy tanulmányában már megjelent. (K. Magvető 1870. 326—327. l.). E két levél szervesen hozzátartozik a 38 kiadatlan Döbrentei levélhez és azt bezárja. Sajnos Farkas Sándor Döbrenteihez írt levelei nem maradtak fent. Szakításuk után, Farkas Sándor, a Döbrenteitől visszaküldött leveleit Jakab Elek szerint „irodalomtörténetünk kárára elégette”, Döbrentei viszont saját leveleit, miket Farkas Sándor visszajuttatott hozzá, elhelyezte a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában.

E levelek felkutatásával kapcsolatban önzetlen segítségért hálás köszönetet kell mondanom dr. Török Pál akadémiai könyvtáros úrnak. Ugyancsak hálás köszönet illeti Kelemen Lajos levéltári főigazgató urat, aki rendelkezésemre bocsájtotta Döbrentei és Farkas utolsó levélváltását Kelemen Béni másolatában.

1.

Dédács, Aug. 14d. 1815.

Kedves Barátom,

Igen nagy örömmel olvastam leveledet. Míg Déváról kijöttem, mind az vala kezemben. Szép szív diktálta azt s ideált ölelő lélek igazgatta. Kimondhatatlan gyönyörűségemre van, hogy Te engemet olly lángolva szeretsz. Szeress mindenkor, Barátod, mint egy őrlélek kíván körülötted lebegni, lépteidben, s édes nyugalmanak fogja tartani, ha bus nézőpontodat mosolygóbbá változtathatja.

Készen van nálam egy episztola, mellyet Hozzád irni Szembenben kezdettem, itt elvégeztem. Ha időm volna, most közleném Veled, de nem irhatom-le, mert holnap Váczára (!) indulok a feredőre, s még ma három levelet elkerülhetetlenül kell irnom. Szeptember 21-dikén indulok Kolozsvárra, akkor személyesen mindent eligazítunk.

A két Brutus excellens darab. Mind ollyanokban fejleni látva vágytalak, s ime teljesedett. Abban elragadó, megrázó rendek vagynak, s ne gyönyörködjem é, hogy a Vágyó Ifju, ezt

hozta elé lelkedben? Így halad, Barátom, a lélek elémnetelete. Kell neki valamire támaszkodhatni, hogy szárnyallása merészebb legyen. — Csak kérlek, ne neheztelj, hogy jegyzéseim közlését halasztom. Tudom, melly nyughatlanul várja az ítéletet, a Messze-lépő, de együtt léve jobban eligazíthatjuk. Eddig azt tanácsoltam, végezd minden iskolai tanulásaidat jól, s addig hagyd el a poézist. Azt megtevéd, s igen jól esett. Most arra kérlek, élj a Poézisnak, s készülj drámát írni. Brutuszod hagyja látni a ragyogó koszorut, melyet a Játékszínen nyersz. Olvasnád Lessing Hamburgische Dramaturgiáját, s dolgozzál. Most lelked, s érzésed a legnagyobb tűzben vivnak, s ezen öszve csapkodás csak tisztán vezéreltessék az alkotó órában, halhatlant fog szülni. Dolgozzál egyebet is, Te nyughatlan, örökkévivő érzésekkel vagy születve, s valahányszor a Vágyott Ének hangjait el fogod találni, mind annyszor egy üregét töltöd bé szived vágyainak, s el fogod ezt is érni: minuentur atrae, carmine curae.

Kazinczy azt ír, hogy az ősszel Krasznára jó Cserey Farkashoz. Ha jó, én is oda megyek bizonyosan. Talán ki lehet csinálni, hogy ott Te is megláthasd. Addig is, ma irok neki, s Téged vele úgy ismeretségbe hozni, hogy Neked Kolozsvárra írjon.

A Muzeum III. d. füzete kijött, most várom az Erdélyi nyomtatványokat.

A Mondolatra felelet van nyomtatva.

Trattner Hübnernek Ujság s Társaságbeli Lexiconát adja ki előfizetésre.

Kazinczytól a mult postával kaptam Bacsányinak rövid életírását s az Iniszhónai (!) Háboru fordítását Ossziánból, a Muzeum számára.

Buczy Emil sok munkát igére Novemberre, mellyek már nálla készen vagynak.

A Muzeum IV. d. füzete készen áll nálam kéziratban.

Édes Anyádnak gyógyulást kívánok. Neked Kolozsvárra szerencsés utat.

Leveledet a fenntebb említett napig ide várom. Élj boldogul. Öllek hiv szeretettel s vagyok örökre barátod

Döbrentei Gábor.

2.

Kolozsvár, Januar 12 d. 1817.

Kedves Barátom,

Elsőbb, Vásárhelyi leveled vétele után mingyárt akartam felelni, de csak hamar hallám, hogy Uj esztendő napjára ide jöttök. Félórai élő beszéd, gondolám, többet ér mint két árkusnyi levél. A papiros nekem mindég hideg, egy olly barátom iránt, kit lelkemből szeretek. Az írásban elvész a pillantatnak, a kézszorításnak melege.

Berkenyesi leveledet tegnap este vevém. Sajnálom, hogy nem láthatlak. Ennél fogva soknak magamban kell maradni. Cserey Farkas negyed nap olta van benn, e háznál szállott; az ő társasága éleszt. Most, felesége elvesztésekor jól esik neki, hogy egy ötet melegen szerető barátjával van, s nekem pedig az ő társaságára van szükségem.

A napokban elvégezém Boileau Art poetiquejanak fordítását. Azt én még Lipsziában kezdettem, Andrásfalván végzettem. Egyszer már égetni akartam. Fordítás, örök fordítás, mondám. De uj, ollyan dolgozásra sem időm, sem fő hajlandóságom nincs. Szükségünk pedig nagy van olly munkára, a mi Firkálóinkra nézve. Tehát legyen meg, s nagy részint előbbi fordításomat újra kellett forditanom. Bárcsak sokan értenék, mi az az elémenetel, mi az az írói pályára készülés. Ezt még Döme sem igen látszott érteni a Muzeum Vdik füzetében. Legalább megjegyzéséből ezt kell kihuznom.

Itt küldök számodra egy füzetet. A VIDik már sajtó alatt van. Mi történik a VII—VIIIikkal még bizonyosan nem tudom. Cserey Farkas pénzt akart felvenni a nyomtathatás elsegítése végett, s kezes kivánt lenni helyettem. Talán Rigyiczai Kovács a VIIIdik füzetet kifizeti, Gróf Desewffy pedig írja, hogy 400 Rftot Junius végével Trattnerhez küld a VIIIIdik füzetre.

Hunyad Vármegyéből az Vdik, s VIDikra 25 Előfizetőt kaptam. 15öt még szegény Kerekes szerzett, 10-et Ponori Török József. O, barátom, milyen nemes lelkü, ifjú ez. Látnád csak levelét, melyet hozzám irt! Ez az én örömöm, hogy Titeket, legszebb tüzü ifjakat megnyertelek. Ezt nekem az utolsó

füzetben emlitenem kell, hogy a jövendő mit ígérhet, ha pályá-
tokon megmaradtok.

A mult héten beállta hozzám Boer Sándor. Még most is ha-
ragszik, hogy rossz verseit fel nem vevém. Azt mondja, tudó-
sitanom kellett volna ötöt is, az Erd. Muzeum megindítása felől.
Erdélyinek nevezém, a folyó-írást, s Erdélyi Munka nincs
benne. Ő adhatott volna eleget. Az Isten mentsen az ő adomá-
nyaitól. Recenziójában, mellyet nálam hagyta, még több lesz
bizonyosan, de még nem olvastam el, mert Hősi Énekeim tisz-
tázásához fogtam. Szacsvay szalma ítéletét abba hagyám, de
midőn többen is Szacsvayskodnak, többé nem fogok hallgatni.
Azt gondolnák, igazok van, s hogy félek tőlek. Csak hogy az
ilyen per sok időt elveszen, s nekem sokat kell még a Muzeum-
hoz is dolgoznom.

Fülep Munkái iránt, leveled vétele után mindjárt irtam
Trattnernak. Még azon kérdésemre nem felelt. Tegnap előtti
levelében írja, hogy Tudományos Gyűjteményére privilegyiu-
mot a Császár keze alá írásával nyert, s most Januariusban az
első füzet meg fog jelenni.

Nagyon óhajtanám édes Barátom, hogy a Muzeumba vala-
melyik versedet adnád. Tudósíts, van é kedved a két Brutuszt
újra ki dolgozni; s jambusaidat simogatni. Ha igen, tüstént
küldeném, kiirva leveledből. Barátságot tennél velem, ha vala-
mely versedet adnád e végre.

Buczy, Januarius első hetét itt töltötte. Ismét kiment
SzBenedekbe.

Nem szerezhethnél é Vasárhelyt előfizetőket?

A kis Kelemen, egy igen szép verset írt hozzád, melly
abból származott, hogy levelére sokáig hallgattál. Épen Ma,
Cserey Farkas, Szomorú Jelentései adresszeinek írása végett
kért, hogy neki egy deákot szerezzek. Kelement hivatám. Ezzel
a kicsi fiú azt nyéré, hogy neki Cserey, ajánlásomra Nitsch
Horatziusát fogja meghozatni. Simó, Wilhelm Meistert olvasá,
s a Lehrbriefet lefordította.

Lajosom ölel. A Grófné épen ma lesz MVásárhelyt, ide jöt-
tében. Irj minél előbb.

Szivből a Tied
Döbrentei Gábor.

3.

Kedves Barátom,

A 700 Rftokat vettem, Miklós, Berkenyesről írta-meg mit tegyek vele, s mihelyt a Diligence érkezik, eligazítom. Itt megyen a nyugtató levél.

Litterati nem váltott még czédulát, hogy bajod ne legyen a Báróné előtt, eligazítom a papiros dolgát, mikorra Miklós visszajő.

Kelement keresém a Kollegyiomban. Válaszát egy más levéllel együtt elhozá Simó.

Én időmet itt igen jól töltöm. Holmit dolgozgatok. Falun nem létem veszteségét nem érzem, falun én másképen szeretek lenni, mint eddig voltam.

Az általadott Szomorujátéki munka általnézését el se végezted.

Ma épen az 1811diki Magyar Országi Diaeta Jegyző-Könyvét olvasám, nagy gyönyörűséggel.

Trattenrtől tegnap kapék tudósítást, hogy a VIIIdik füzet kész s a VIIIIdikat nyomtatja.

Lajos viszont ölel. Jó mulatságot, a dolgozáshoz kedvet s az idő el nem szalasztását óhajtja

Szivből barátod
Döbrentei Gábor.

Kolozsvár, Jun. 14. d. 1817.

A Báróné kezét tisztelettel csókolom. Most egy hét olta Minden nap 30 font hust vétetek a Rumford leveséhez, mert a krumpli mind megrevesedett. Eszik mindennap 200(at).

4.

Kedves Barátom,

Kolozsvárról elindulásom előtt talán négy nappal tettem fel a postára, Zilahra utasítva egy hozzád szólló leveletem, mellyben elküldém a Cancellarius és Szentgyörgyi feleleteiket tudva lévő dolgodban. Ha még nem kaptad volna-meg, legalább tudjad hogy ott kell kerestetned.

Épen ma egy hete, hogy ide megérkeztünk. Augusztus 14.-dikén vagy 15.-dikén indulok innen Lajossal, ki Téged szi-

vesen köszönt. Utunkat, ha lehet, Parajd felé vesszük, ott megakarván a sóbányát nézni. 20dika körül ismét Kolozsváratt lesznek, ott maradok Szeptember közepe tájáig. Bárcsak akkor ölelhetnélek.

Mond-meg a Báróné Ő Nagyságának tisztelem mellett, hogy épen akkor kaptam Kolozsváratt levelét, midőn a lovak már fogva voltak, s a szekérre ülni akaránk. Commissióját, ennél fogva, véghez vinnem lehetetlen volt, a mit különben örömmel teljesítettem volna. Nem teheték egyebet, hanem hamar Pap Samuel urhoz futottam s a nekem szóló levél szerint a dolog eligazítására megkértem, a mit fogadott, s ígérete szerint, reménylem, eddig teljesített is.

Nézd, mi szépet olvasék itt tegnap Leonardnak La Journée du Printemps-jából.

Je rougis de moi meme, et de cette importance
Que j'attachois aux grands, a leur sterile appui
A leur accueil payé par la gene et l'ennui
Je les connois ces grands, qu'adore le vugaire
Esclaves a la cour, tyrans dans leur palais.

Miklós köszönt. Azt izeni, ne bánd, hogy itt nem vagy, s én meg azt irom, nagyon igaza van. Én nem bánom, hogy itt vagyok, csak azt bánom, hogy úgy vagyok itt, a mint vagyok.

Öllelek lelkemből, édes barátom.

Hived
Döbrentei Gábor.

Borszék, Julius 30dikán 1817.

Gr. Teleki Ferivel jó időket töltök.

5.

MNémet, Martz 20d. 1819.

Kedves Barátom,

Te szörnyü nagy rest ember levél. Még az Őszről is adósom vagy, de már látom csak nekem kell ismét irnom, mert különben egy fikarczot sem kapok ki tőled. Sokat azomban Te se várj. Azt a propositiót teszem, volna é kedved Don Karloszt jambusokba öntened? Nekem az a gondolatom, hogy *Külföldi szinjátékok* czimje alatt Don Karloszt Tőled, Tellt Kelemen

Lajostól, Macbethet s a Schuldot tőlem fordítva kiadnám. Ehhez lehetne csatlanom Johnsonnak Shakespeareról irt kritikáját s Ganick, Foote, LeBaron, Lekain, Larive, Schröder, Talma, Ifland, Lange Szinjátszók karakterisztikáját, melyet most dolgozám ki, hogy magyarul itt az oláhok között el ne felejtsek, mert úgy kell tudnod, hogy a Rómaiacsok nyelvén derekasan kezdek beszélni! Majd, ha Lajosom lejő, rám sem ismer, olyan Rumuny válik belőlem.

Felelj kérlek fenn említett kérdéseimre s felelj igennel. Nem rossz, nem haszontalan lenne dolgozásunk sikere.

Kazinczy assecurál, hogy kívánságunk szerint mindent ki-törőlt Erd. Leveleiből, a mik nekiünk nem tetszettek.

Tegnap előtt neved napja volt, édes Sandim. Élj sokáig szerencsésen s szeressd

hiv barátodat
Döbrentei Gábort.

6.

MNémeti, Októb. 31. d. 1819.

Édes Barátom,

Tőled való elválásom nagyon nehezen esett, mert a Te irántam mutatott jószívűséged, gyengéd-nemes érzésed, régi hiv barátságod mélyen elfoglalták szívemet. Benned ezeken felül is, mint tanítványomban, mert engeddd magadat általam annak neveztetni, valóságos örömöm van.

Elválásunk napjának estéjét Gedőnél töltöttem Prof. Szabóval együtt, kit magammal Tordáról kivittem. Ismered mind a kettőt, gondolhatod hát mikép valék ott. Napem (!) fájdalma a beszélgetések között is mindgyárt-mindgyárt megkapott. Gedő a magától önkéntesen ajánlottat most is tovább halaszotta, s én többé neki elé nem hozom. Ő, nem fárad é ki e Hazában, a legbuzgóbb szorgalom, a legelragattabb enthusiasmus is.

Hegedüsnél Enyeden legjobban érzettem magamat egész utamban. Pénteken délbe érkezém ide, sok félék által elérzékenyítetve, melly sok félékhez még annak is kellett járulni, hogy Déván keresztül jöttömben hat levelet kaptam egyszerre a postán s mind kedvetlenitőt. Palitól, Vitkovicsól, Kulcsártól még nem jött válaszom, nem Kovachichtól is. Mit felelnék? várom. Vitkovicshoz a mai postával megint ment egy levellem.

Báját, kivel e tájon, még a legmulatságosabb órákat szoktam töltögetni, negyed napi hideglelésben, nagyon egyengülve kaptam. Gyakorlom magamat, a szív leg melegebb felolvasásai között is a békességes türésben.

Lajos is megint betegeskedni kezd. Tegnap egész nap fekdtt. Sokszor óhajtálak eddig is hozzám, s ha nekem hatalmamban volna, Sorsodnak mosolygóvá kellene lenni. De a jövődő talán még Neked is, a Te számodra is rejtett-el valamit, a mi deríteni fog.

Tunyogit ölelem. Mond-meg neki, hogy legényem, Kelemen Jussának egy kötetét, melly az övé, az én könyveim közzé pakkolá, minthogy abból esténként olvasgattam. Hanem felküldöm neki minden hiba nélkül, mihelyt jó alkalmatosságot kapok, vagy ha ez ősszel semmi se lenne Pestre való menetelből, felviszem magam.

Nem foghatom-meg, melly feledékenység lepett-meg engem magamat is a Városról kiindulásomkor. Nem kapom itt sehol is Kis Sámuelnéval való contractusomat, s azt bizonyosan secretairemben kellett hagynom. Ha fei nem találnék menni, majd Téged kérlek, felküldvén kulcsomat, hogy keress ki.

Ugyan ne sajnálj édes Barátom eljárni abba, hogy Prof. Banó eladhasson a Muzeumból 5 exemplárt, az abból bėjővő 95 Rft engem holmi bajokból mentene-ki.

Kérjelek é arra-is, hogy e levelet, mellyet ide zárva küldök, ugy a mint kell, kézhez add. Illy fáradságot barátainkért örömmel véghez szoktunk vinni. Tiszteld az általadásor nevemmel.

És Te élj boldogul kedves jó Barátom. Irj minél elébb. Máskor, midőn humorom nem lessz olly makacs, mint most, én is többet. De én külömben is beszélni szeretek inkább barátim-al, mint irni.

Hiv barátod,
Döbrentei Gábor.

Béncenczen, már Hunyad Vármegyében nagy villámlás és dörgés között jöttem, Csütörtökön este.

KÜLÖNFÉLÉK

SZEKELYKERESZTŰRI VÉNDIÁKOK FIGYELMÉBE.

Orbán Balázs iskolájának 150 éves emlékünnepe június 5—6-án lesz. A székelykeresztúri Unitárius, Br. Orbán Balázs Gimnázium fennállásának 150 éves emlékünnepe f. évi június 5—6-án tartják meg *véndiáktalálkozóval* egybekötve. Az intézet igazgatósága felkéri az összes vendiákokat, hogy *közöljék mielőbb címüket* a meghívók szétküldhetése végett. Az ünnepeket országos méretűnek tervezi az igazgatóság.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR EMLÉKÜNNEPELY. Az Unitárius Irodalmi Társaság 1943. március 27-én a kollégium dísztermében *Bölöni Farkas Sándor* halálának századik évfordulója alkalmából emlékünnepelet rendezett nagyszámú érdeklődő közönség jelenlétében. Az ünnepély fényét emelte, hogy azon dr. fái *Fáy István* közoktatásügyi államtitkár is megjelent *Vásárhelyi János* református püspök kíséretében. Az államtitkár urat az unitárius kollégium előcsarnokában P. *Szentmártoni Kálmán* főtitkár fogadta és a díszterembe kísérte, ahol az ünneplő közönség zúgó éljenzéssel fogadta, majd dr. *Ferenczi Géza* elnök üdvözölte az Unitárius Irodalmi Társaság nevében. „*Bölöni Farkas Sándor emlékezete*” címen *Józán Miklós* püspök tb. elnök tartott értékes lebilincselő megemlékezést Bölöni Farkas Sándorról. Méltatta a híres amerikai utazó írói munkásságát, felemlítette gyakorlati alkotásait. Az előadás a hallgatóságra mély benyomást gyakorolt. Elnök záró szavai után az ünnepély a Himnusz éneklésével ért véget. Az ünnepély után dr. *Fáy István* államtitkár az Irodalmi Társaság vezetőségével szívélyesen elbeszélgetett.

A KERESZTÉNYEK LELKI EGYSÉGE. A kereszténységet fenyegető közös veszély arra indítja a komolyan gondolkozó keresztényeket, hogy keressék azokat az utakat és módokat, melyek által a keresztények lelki egységét megteremtetik. anélkül, hogy elvi álláspontjukról le kellene mondaniok. Így Ravasz László a keresztények együttműködéséről ezeket mondotta a budapesti Kálvin-téri ref. férfিতársaságban: „a vallássá alakított istentelenséggel, a bolsevizmussal szemben, mi-